UOT 339

Murad Şahrza oğlu ƏLİYEV
AKU-nun doktorantı
muradalyv99@gmail.com
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2025.001.0103

BEYNƏLXALQ BİZNESİN TƏNZİMLƏNMƏSİ PROBLEMLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi. Məqalədə beynəlxalq biznesin hüquqi tənzimlənməsi məsələləri müzakirə olunur. Müəllifin diqqəti beynəlxalq təşkilatların ticarət sahəsində fəaliyyətinə yönəlib, onun əsas vəzifəsi insan hüquq və azadlıqlarına hörmət və riayət əsasında beynəlxalq iqtisadi hüquqi münasibətlərin inteqrasiyası proseslərinin inkişafıdır.

Tədqiqatın metodologiyası. Klassiklərin iqtisadi nəzəriyyələri, müasir Qərb və yerli alimlərin beynəlxalq biznesin və beynəlxalq şirkətlərin formalaşması və inkişafına, onların fəaliyyətinin tənzimlənməsinə aid həyata keçirdikləri tədqiqatlar, tədqiqatın mövzusuna uyğun olaraq, respublika hökumətinin qəbul etdiyi müxtəlif normativ-hüquqi aktlar təşkil edir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin “Beynəlxalq biznes”, “Dünya iqtisadiyyatı”, “Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər”, “Beynəlxalq ticarət” və s. fənlərinin tədrisində istifadə olunur.

Tədqiqatın nəticələri. Məqalədə verilən nəticə və təkliflər beynəlxalq biznesin dövlət tənzimlənməsi, onun koordinasiyası, strukturunun və istehsal bazasının inkişafı və diversifikasiyası ilə bağlı tədbirlər hazırlanarkən mərkəzi idarəetmə orqanlarında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi. Azərbaycanda beynəlxalq biznesin tənzimlənməsinin hüquqi aspektləri təhlil edilmiş və müəyyən edilmişdir ki, beynəlxalq ticarət və iqtisadi əməkdaşlığı balanslaşdıran hüquqi bazanı formalaşdırmaq, çoxtərəfli dövlətlərarası razılaşma sistemi ilə beynəlxalq uyğunluq yaratmaq, inzibati metodlardan daha çox iqtisadi metodlara üstünlük vermək, beynəlxalq biznesin tənzimlənməsinin məlumat-kommunikasiya sisteminin şəffaflıq səviyyəsini yüksəltmək vacibdir.

Acar sözlər: beynəlxalq biznes, beynəlxalq təşkilatlar, ÜTT, BTP.

Giriş

Beynəlxalq hüquq münasibətlərinin tarixi müxtəlif sosial qrupların siyasi, iqtisadi, mədəni və digər sahələrdə daimi qarşılıqlı əlaqəsini nümayiş etdirir, dövlətlər və vətəndaşlar arasında mübadilə aparır, onlar da öz növbəsində dövlət sərhədindən kənara çıxan bütün proseslərin təmin edilməsində maraqlıdırlar. Sərhədlər, əməkdaşlıq və mübahisələr müəyyən qaydalar əsasında həyata keçirilir. Bu problemlərin həllində müasir dünyanın müxtəlif hüquqi institutlarının qarşılıqlı əlaqələrinin və qarşılıqlı asılılığının artması, bəşər sivilizasiyasına qlobal çağırışların kəskinləşməsi ilə bağlı olan beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müasir şəraitdə siyasi, sosial-iqtisadi, mədəni, hüquqi və digər sahələrdə baş verən hadisələrə, dinamik, sistemli və elmi araşdırmalara və plüralist hüquq dərkinə, milli dövlət səviyyəsində hüquqi dövlətlə beynəlxalq hüquq siyasəti kontekstində dövlət və dövlətlərarası səviyyələrin qarşılıqlı reaksiyasına ehtiyac var.

Beynəlxalq biznes nəzəriyyələri və biznes problemləri. Beynəlxalq biznes nəzəriyyəsi haqqında elmi fikir yürüdərkən, mövzunun əhatə dairəsi geniş olduğu üçün bir neçə əsas anlayışı və nəzəriyyəni daxil etmək lazımdır. Bu nəzəriyyələr beynəlxalq biznesin inkişafı, müxtəlif ölkələrdəki müəssisələrin fəaliyyətini izah etmək və qlobal bazarda iştirak etmək üçün istifadə edilən strategiyaları anlamaq üçün əsas rol oynayır. Aşağıda bəzi vacib nəzəriyyələr və mövzular haqqında məlumat verilib.

Beynəlxalq Ticarət Nəzəriyyələri. Beynəlxalq biznesin əsasını beynəlxalq ticarət nəzəriyyələri

təşkil edir. Bu nəzəriyyələr ölkələr arasında məhsul və xidmət mübadiləsini izah edir: Komparativ üstünlük nəzəriyyəsi (David Ricardo): Hər bir ölkə ən aşağı alternativ dəyəri ilə istehsal etdiyi məhsullarda ixtisaslaşmalıdır. Absolyut üstünlük nəzəriyyəsində isə əsas (Adam Smith) mahiyyət hər hansı bir ölkə daha effektiv və aşağı xərc ilə məhsul istehsal edə bilirsə, bu məhsulu da istehsal etməli və digər məhsulları idxal etməlidir fikridir[8]. Heckscher-Ohlin nəzəriyyəsində isə ölkələrin təbii resurslar, işçi qüvvəsi və kapital kimi faktorlardan daha çox olan məhsulları istehsal edərək ixrac etməyə meyilli olduqları əks olunur. Dunningin eklektik paradiqmasında (OLI Modeli) John Dunning tərəfindən irəli sürülən OLI (Ownership, Location, Internalization) modeli beynəlxalq biznesin nəzəri əsaslarını izah edir. [10, s.28]

Mülkiyyət üstünlükləri nəzəriyyəsində qeyd edilir ki, (Ownership Advantages) şirkətlərin beynəlxalq bazara daxil olmaq üçün texnoloji biliklər, markalar, patentlər kimi spesifik üstünlükləri olmalıdır. Lokasiya üstünlükləri (Location Advantages) nəzəriyyəsində müəyyən ölkələrin coğrafi, iqtisadi və ya siyasi üstünlüklərə görə şirkətlər üçün daha cazibədar olması, daxili optimallaşdırma (Internalization Advantages) nəzəriyyəsində isə şirkətlərin xarici bazara birbaşa investisiya etmək və ya yerli tərəfdaşlarla işbirliyinə getmək arasında qərar verərkən daxili bazar strukturuna nəzarəti saxlamaq istəmələri nəzəri olaraq əsaslandırılır.

İnnovasiya və Texnologiya Transferi. Beynəlxalq biznesdə innovasiya və texnologiya transferi, xüsusilə çoxmillətli korporasiyaların (ÇMK) qlobal bazarlara daxil olarkən rəqabət üstünlüyünü qorumaq üçün mühüm rol oynayır. Vernonun Məhsul Həyat Dövrü Nəzəriyyəsi bu sahədə məşhurdur: Bu nəzəriyyə məhsulların texnoloji inkişaf mərhələlərinə görə müxtəlif bazarlarda fərqli tələblərə uyğun istehsal və yayılmasını izah edir.

Porterin Rəqabət Üstünlüyü Nəzəriyyəsində Michael Porter ölkələrin müəyyən sənaye sahələrində rəqabət üstünlüyü əldə etməsinin səbəblərini izah edir. Porter, Almaz modeli adlandırdığı yanaşma ilə göstərir ki, ölkələr işçi qüvvəsi, təchizat zənciri, yerli bazarın tələbləri və yerli rəqabət kimi amillərlə rəqabət üstünlüyü qazanırlar. [16, s.76]

İnstitusional nəzəriyyə isə beynəlxalq biznesdə qanunlar, qaydalar və sosial normaların müəssisələrin fəaliyyətini necə formalaşdırdığını izah edir və qeyd edilir ki, iqtisadiyyat və siyasət sistemlərindəki fərqlər, şirkətlərin xarici bazarlarda qarşılaşdığı çətinliklərə və üstünlüklərə səbəb ola bilər. Çoxmillətli və transmilli şirkətlərin fəaliyyət strategiyaları və onların qlobal miqyasda iqtisadiyyata təsiri beynəlxalq biznesin mərkəzi mövzularından biridir. TMŞ-lər əsasən ana şirkətdən idarə olunur. [11, s. 657]

Beynəlxalq biznes problemləri müxtəlif ölkələr arasındakı biznes əlaqələrində ortaya çıxan və müəssisələrin beynəlxalq bazarlarda uğurla fəaliyyət göstərməsini çətinləşdirən amillərdir. Bu problemlərin bəziləri aşağıdakılardır:

1. Gömrük rüsumları və ticarət baryerləri: Müxtəlif ölkələrin tətbiq etdiyi gömrük vergiləri və digər sərhəd məhdudiyyətləri xarici məhsulların yerli bazara daxil olmasını çətinləşdirir. Bu, məhsulun qiymətini artıraraq rəqabətqabiliyyətliliyi azalda bilər.

2. Ticarət siyasətləri və sanksiyalar: Hökumətlərin proteksionist siyasətləri, tarif və qeyri-tarif maneələri, ticarət sanksiyaları və kvotalar kimi məhdudiyyətlər beynəlxalq ticarətə ciddi təsir göstərə bilər.

3. Qanunvericilik fərqləri: Müxtəlif ölkələrin ticarətə dair qanunları fərqli ola bilər, məsələn, vergilər, ekoloji tələblər, işçi hüquqları və mülkiyyət hüquqları kimi sahələrdə. Bu fərqliliklər şirkətlər üçün hüquqi risklər və əlavə xərclər yarada bilər.

4. Valyuta riskləri: Müxtəlif ölkələrdəki valyuta dəyər dəyişiklikləri beynəlxalq ticarətdə risk yaradır. Mübadilə məzənnələrindəki dəyişikliklər şirkətlərin gəlirinə təsir edə bilər.

5. Kulturoloji və dil fərqləri: Fərqli dillər və mədəniyyətlər arasında əlaqə qurmaq çətindir. Bu, bazar strategiyalarının düzgün tərcümə edilməsini və yerli müştərilərlə uyğunluğunu təmin etmək üçün əlavə səylər tələb edir.

6. Logistika və nəqliyyat problemləri: Müxtəlif coğrafi və infrastruktur fərqlilikləri məhsulun bir ölkədən digərinə çatdırılması prosesini çətinləşdirə bilər. Bu, məhsulların vaxtında və təhlükəsiz

çatdırılmasına maneə yarada bilər.

Bu problemlərin həlli üçün şirkətlər strateji planlaşdırma, uyğun yerli tərəfdaşlarla əməkdaşlıq və risk idarəetmə sistemləri qurmalıdırlar. Beynəlxalq marketinq problemlərinin həllində şirkətlər bir neçə strategiyadan istifadə edə bilər. Bu strategiyalar həm yerli bazara uyğunlaşmanı, həm də beynəlxalq səviyyədə rəqabətqabiliyyətliliyi artırmağa yönəldilmişdir.

1. Hədəf bazarın tədqiqi: Hər bir ölkənin iqtisadi, sosial, mədəni və texnoloji xüsusiyyətləri fərqlidir. Bazarın dərin araşdırılması, müştəri ehtiyaclarını, rəqabət mühitini və yerli mədəniyyətin təsirini anlamağa kömək edir. Şirkətlər yerli tələbatı və bazar dinamikalarını öyrənərək məhsullarını və marketinq strategiyalarını optimallaşdırmalıdırlar.

2. Adaptiv marketinq strategiyaları: Hər bir bazarın özünəməxsus xüsusiyyətləri olduğundan, şirkətlər öz marketinq strategiyalarını uyğunlaşdırmalıdır. Məhsulun dizaynı, qablaşdırma, qiymət siyasəti, reklam və digər aspektlər yerli mədəniyyət və zövqlərə uyğunlaşdırılmalıdır ki, məhsul hədəf bazarda daha yaxşı qəbul edilsin.

3. Texnoloji dəstəklənmə: Rəqəmsal marketinq vasitələri və sosial media beynəlxalq bazarda müştərilərlə əlaqəni asanlaşdırır. Şirkətlər bu vasitələrdən istifadə edərək beynəlxalq auditoriyaya çatmaq və onların tələbatlarını tez bir zamanda öyrənmək üçün rəqəmsal platformalardan istifadə edə bilərlər.

4. Kulturoloji çətinliklərin aradan qaldırılması: Şirkətlər kulturoloji fərqləri nəzərə almalı və məhsullarını bu fərqlərə uyğun təklif etməlidirlər. Beynəlxalq işçi heyətinə və ya kulturoloji məsləhətçilərə müraciət edərək, yerli bazarda daha güclü əlaqə yaratmaq mümkündür.

5. Valyuta riski idarəetməsi: Valyuta dəyişiklikləri beynəlxalq əməliyyatlarda böyük rol oynayır. Şirkətlər valyuta riski idarəetmə strategiyaları, məsələn, forvard müqavilələri və hedcinq kimi alətlərdən istifadə edərək bu riski azaltmağa çalışmalıdırlar.

6. Tərəfdaşlıqlar və birgə sərmayələr: Yerli şirkətlərlə tərəfdaşlıq qurmaq və ya birgə müəssisələr yaratmaq, şirkətlərə bazara daha sürətli uyğunlaşmaq və yerli müştəri bazasına yaxınlaşmaq imkanı verir. Bu, həm də hüquqi maneələri aşmağa və yerli tənzimləmələrlə daha yaxşı uyğunlaşmağa kömək edir.

Bu yanaşmalar şirkətlərin beynəlxalq bazarlarda daha səmərəli fəaliyyət göstərməsinə və kommersiya problemlərinin öhdəsindən gəlməsinə kömək edəcək. Azərbaycanda beynəlxalq biznesin hüquqi tənzimlənməsi necə aparılır?

Beynəlxalq biznes problemlərinin həllinə yönəlik bu strategiyalar şirkətlərin qlobal bazarlarda daha effektiv işləmələrinə və rəqabətqabiliyyətli olmaqlarına kömək edir. Beynəlxalq ticarət problemlərinin effektiv həlli şirkətlərin qlobal genişlənmə prosesində uğur qazanma ehtimallarını artırır və eyni zamanda müştərilərin tələbatlarını qarşılayaraq uzunmüddətli bazar mövqelərini möhkəmləndirməyə imkan yaradır. Bu problemləri həll edərkən hər bir problemin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə uyğun strategiyalar tətbiq etmək və davamlı olaraq bazar dəyişikliklərinə adaptasiya olunmaq vacibdir. Şirkətlər bu problemləri düzgün idarə edərək və inkişaf edən texnologiyalardan istifadə edərək qlobal arenada uğur qazana bilərlər.

Beynəlxalq biznesin hüquqi tənzimlənməsində Beynəlxalq Ticarət Palatasının və digər beynəlxalq təşkilatların rolu. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsində Beynəlxalq Ticarət Palatasının rolu çox böyükdür. Sonuncuya misal olaraq qlobal biznes təşkilatı və bütün dünyada bütün növ bizneslər adından çıxış etmək səlahiyyətinə malik yeganə nümayəndəlik orqanı olan Beynəlxalq Ticarət Palatasını (BTP) göstərmək olar. BTP hələ 1919-cu ildə yaradılıb. Bu gün onun tərkibinə 130-dan çox ölkədən çoxlu sayda şirkət və assosiasiyalar daxildir. Milli komitələr öz üzvləri ilə işlərini elə qururlar ki, hər bir ayrı-ayrı ölkədə sahibkarlıq problemləri nəzərə alınsın və həll edilsin və BTP tərəfindən formalaşdırılan biznes ictimaiyyətinin mövqeyi bu ölkələrin hər birinin hökumətlərinin diqqətinə çatdırılsın.

BTP beynəlxalq ticarət və investisiyaların, eləcə də bazar iqtisadiyyatları arasında əməkdaşlığın polisemantik sisteminin formalaşmasına kömək edir. Onun ticarətin xalqların sülh və firavanlığına nail olmaq üçün “hərəkətverici qüvvə” olduğuna dair qəti inam bu təşkilatın yarandığı ötən əsrin

əvvəllərində yaranıb. BTP-nin təsisçiləri beynəlxalq biznesin birbaşa iştirakçıları olduğundan, bu təşkilat beynəlxalq kommersiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi qaydalarının işlənib hazırlanmasında yüksək peşəkarlıq və unikal səriştəyə malikdir. Bu qaydalar məcburi deyil, lakin onlar sonsuz sayda əməliyyatlarda geniş istifadə olunur və bütün bu qaydalar müasir beynəlxalq ticarətin müəyyən əsasına çevrilmişdir. Bir çox ölkələrin Beynəlxalq Ticarət Palatasının fəaliyyətinə marağı bu təşkilatın BMT-nin əsas məsləhət orqanı statusu, eləcə də bu təşkilatın ixtisaslaşmış qurumları statusu almasına təkan verdi.

BTP-nin işinin parlaq nümunəsi kiçik və orta biznesin fəaliyyətini əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşdıran standart alqı-satqı müqaviləsinin yaradılmasıdır. Bu tip saziş dünyanın aparıcı və dinamik iqtisadi sektorlarından birini əhatə etdiyi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. O, məsələn, hazır məhsullarla kommersiya əməliyyatlarında (topdansatış, tacirlər arasında və ya biznesdən biznesə satış) istifadə olunur. Bunlara aşağıdakılar daxildir: elektron avadanlıq, avadanlıq və alətlər, tekstil, geyim və ayaqqabı, mebel, ofis məhsulları və s. Geniş tətbiq dairəsinə baxmayaraq, bu cür alqı-satqı müqavilələri digər beynəlxalq ticarət əməliyyatlarından, məsələn, əmtəə və kənd təsərrüfatı malları (taxıl, filiz, ərzaq, kimyəvi maddələr və s.) və ya birbaşa satışdan fərqləndirilməlidir. Xüsusi məhdudiyyətlər və ya ticarət qaydaları tətbiq oluna bilən istehlakçılar [6,s.788]. Beynəlxalq Ticarət Palatası (BTP) beynəlxalq biznes ideyalarının sözçüsüdür, qlobal iqtisadiyyatın iqtisadi artımı, iş yerlərinin yaradılmasını və rifahını təmin edə bilən əsas amil kimi müdafiəsini müdafiə edir, bununla da iqtisadi insan hüquqlarının həyata keçirilməsini təmin edir. [1,s.25].

Hüquqi və fiziki şəxslərin hüquqlarının həyata keçirilməsində hüquqi və iqtisadi fikir ayrılıqlarının qarşısını almaq üçün BTP-yə beynəlxalq səviyyədə milli komitələr seçilir, onlar bizneslə bağlı bütün növ məsələlər üzrə BTP ilə qarşılıqlı əlaqədə olurlar. Milli iqtisadiyyatlar indi o qədər sıx bağlıdır ki, hökumət qərarları beynəlxalq miqyasda keçmişdə olduğundan daha dərin təsir bağışlayır. BTP bizneslərə hökumətlərlə mənalı və birbaşa ünsiyyət qurmağa imkan verir.

Beynəlxalq Ticarət Palatası insan hüquqları və beynəlxalq korporasiyalar məsələsi üzrə Baş katibin xüsusi nümayəndəsinin mandatının həyata keçirilməsinə davamlı dəstək verir. Onun dəstəyi, insan hüquqları da daxil olmaqla, korporativ məsuliyyət üçün standartların müəyyən edilməsi üzrə Xüsusi Nümayəndəliyin səylərinə biznes ictimaiyyətinin perspektivini əks etdirən çoxsaylı materialların istehsalı vasitəsilə ifadə olunub. Beynəlxalq Ticarət Palatasının Beynəlxalq İşəgötürənlər Təşkilatı və İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Ticarət və Sənaye Məsləhət Komitəsi ilə birgə hazırladığı “zəif idarəetmə” sahələrində biznesin roluna dair sənədi belə materiala misal göstərmək olar. [2, s. 907] Son illərdə Xüsusi Nümayəndə və onun komandasının üzvləri Beynəlxalq Ticarət Palatasının korporativ məsuliyyət və məşğulluq üzrə işçi orqanında çıxış etmək və məsələləri müzakirə etmək üçün müntəzəm olaraq dəvət olunurlar. Beynəlxalq Ticarət Palatası həmçinin Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının İdarəsi tərəfindən təşkil edilən çoxtərəfli məsləhətləşmələrdə iştirak edir. BCM və BMT-nin birgə fəaliyyət istiqamətlərindən biri transmilli korporasiyalar tərəfindən insan hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasının monitorinqidir. Transmilli korporasiyaların (TMŞ) fəaliyyəti BMT-nin nəzarəti altına düşə bilər, çünki sonuncu BMT-nin “Transmilli korporasiyaların məsuliyyət standartları” konvensiyasının layihəsini təsdiq edib və bu konvensiya iri biznesin üzərinə dövlətlər kimi eyni öhdəliklər qoyur.

Transmilli korporasiyalar ətraf mühitin pozulmasına, çirkləndirilməsinə və insan hüquqlarının pozulmasına yol verməməli: biznes, marketinq və reklam və digər fəaliyyətlərdə “ədalətli oyun qaydalarına” riayət etməli, istehlakçılara “məhsulların təhlükəsizliyi və yüksək keyfiyyəti və təklif etdikləri xidmətlər”, işçilərə isə “təhlükəsiz və sağlam iş şəraiti” və “işçilərin özləri və ailələri üçün adekvat həyat səviyyəsini təmin edən əməkhaqqı”. BTP korporasiyalara “insanlığa qarşı cinayətlər, soyqırım, işgəncə, məcburi əmək” və “beynəlxalq humanitar hüquq”un digər pozuntuları ilə bağlı fəaliyyətlərin qadağan edilməsini təklif edib. Onlardan tələb olunur ki, öz məhsullarının insan haqlarını pozanlar tərəfindən istifadə olunmamasını təmin etsinlər. Korrupsiyaya qarşı ciddi mübarizə strategiyası olan korporasiyalara rüşvət vermək, almaq və tələb etmək qadağandır [10, s.28].

BMT və BTP-nin birgə səylərinə əsasən, korporasiyalar öz daxili qaydalarına ciddi şəkildə düzəliş etməli və bütün subpodratçılarının, təchizatçılarının, müttəfiqlərinin və distribyutorlarının BMT qaydalarına əməl etməsini təmin etməlidirlər. Korporasiyalar qaydaların icrası barədə vaxtaşırı BMT-yə hesabat verməli, təşkilatlar isə "digər beynəlxalq və milli qurumlarla" əməkdaşlıq edərək onların fəaliyyətlərinə daim nəzarət etməlidirlər. İşçi qrupa "hökumətlərdən, qruplardan və ayrı-ayrı şəxslərdən transmilli korporasiyaların və digər şirkətlərin insan hüquqlarına mümkün mənfi təsiri barədə məlumat almaq tapşırılıb. Şirkətləri beynəlxalq standartlara riayət etməyə sövq edən təkcə BMT deyil, həm də "lazımi hüquqi və inzibati strukturları yaratmaq və gücləndirmək" tələb olunan milli hökumətlər olacaq.

2000-ci ildən BMT çərçivəsində Qlobal Saziş qüvvədədir . Bu müqavilə doqquz əsas prinsipdən ibarətdir, məsələn, insan hüquqlarının və ətraf mühitin qorunması prinsipi, əmək standartları və s. BMT-nin Beynəlxalq Ticarət Palatasının sazişi onun məqsəd və vəzifələrini dəstəkləyir və iştirakçıları arasında təbliğ edir. Bununla belə, bir çox TMK-lar insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində koordinasiya tələb edən və çox xərc tələb edən fəaliyyətlə məşğul olmaqdan çəkinirlər, çünki onların bir çox rəqibləri eyni şeyi etməyəcəklər. Bu da sonradan BMT-nin tələblərini yerinə yetirən korporasiyaların həm statusuna, həm də sosial-iqtisadi vəziyyətinə təsir göstərə bilər. Eyni zamanda, beynəlxalq monitorinq mexanizminin tətbiqi ilə belə narahatlıqlar minimuma endirilir.

Azərbaycan təcrübəsindən göründüyü kimi, bəzi şirkətlər artıq Qlobal Saziş çərçivəsində BMT ilə könüllü olaraq qanuni əməkdaşlıq edirlər. Bu sazişin əleyhdarları da var. Onlar əmindirlər ki, bu saziş və bütövlükdə BMT layihəsi biznes fəaliyyətinin milli xüsusiyyətlərini nəzərə almır. Əslində, siyasəti qanunların ciddi şəkildə icrasına, ölkəsinin iqtisadi və tarixi-mədəni ənənələrinə əsaslanan bəzi şirkətlər istər-istəməz BMT normaları ilə milli qanunvericilik arasında fərdi ziddiyyətlərlə qarşılaşırlar. Burada isə dövlətlərarası hüquq münasibətlərinin unifikasiyası sahəsində olan problemlər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Dövrümüzün müxtəlif hüquq sistemlərinin və onların qanunvericilik orqanının xüsusiyyətlərini nəzərə alsaq, vahid beynəlxalq hüquq normalarının müəyyən edilməsi kifayət qədər problemli görünür.

İqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi sahəsində beynəlxalq təşkilatların və xüsusi beynəlxalq hüququn rolu əhəmiyyət kəb edir.

Tənzimləmə sahəsində əhəmiyyətli sayda beynəlxalq təşkilatlar, məsələn, beynəlxalq xüsusi hüquq (Haaqa Konfransları, Dünya Ticarət Təşkilatı, BMT-nin Ticarət və İqtisadi İnkişaf üzrə Koordinasiya Mərkəzi UNCTAD, BMT-nin Beynəlxalq Ticarət Komissiyası UNCITRAL, BTP və bir çox başqaları) mübahisəli situasiyalarda qanunların ziddiyyəti metodundan istifadə edərək, maddi qaydaların üstünlük təşkil etdiyi hüquqi mübahisələrin tənzimlənməsi metodundan istifadə edərək milli qanunvericiliyin xüsusiyyətlərini nəzərə almağa çalışırlar ki, qanunçuluqda olan boşluqlar doldurulsun. Ancaq burada da çoxlu uyğunsuzluqlar var. Bu mənada beynəlxalq xüsusi hüququn bütün sahələrində zəruri olan beynəlxalq hüquq yaradıcılığının formalaşma sahələrindən biri kimi hüququn unifikasiyası iki səviyyədə, regional və universal olaraq baş verməlidir. Burada, qeyd edildiyi kimi, birləşmə proseslərində mühüm rol beynəlxalq özəl hüquq münasibətlərinin bir əsrdən çox tarixində formalaşmış sistemləşdirilmiş qaydalar və işgüzar adətlər toplularını nəşr edən BTP-yə məxsusdur. Uyğunlaşma prosesləri, yəni. unifikasiyadan fərqli olaraq ayrı-ayrı milli hüquq sistemlərinin yaxınlaşması, xüsusən də beynəlxalq öhdəliklərin müəyyən edilməsi zərurəti ilə əlaqədar bizə daha optimal görünür. Lakin hər iki halda özəl tərəfdaşlıqların fəaliyyəti əsasən boş və kifayət qədər ziddiyyətli olaraq qalır. Münaqişələr beynəlxalq orqanlar sistemi İnvestisiya Mübahisələrinin Həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz və BTP yanında Arbitraj Məhkəməsi tərəfindən tənzimlənir.

Beynəlxalq təcrübədə beynəlxalq biznesin tənzimlənməsinin səviyyələri. Beynəlxalq təcrübədə beynəlxalq biznesin tənzimlənməsi 3 səviyyədə həyata keçirilir: beynəlxalq, milli və regional. Milli səviyyədə idxala görə tutulan gömrük rüsumları daha çoxdur. Milli istehsalın maraqlarını qorumaq məqsədi ilə antidempinq tədbirlərindən istifadə edilir ki, antidempinq

tədbirləri ölkəyə idxal olunan məhsulların qiymətinin aşağı salınması ilə mübarizə aparmaq üçün istifadə edilir. Beynəlxalq biznesin tənzimlənməsi üçün valyuta kursunun dinamikasına müxtəlif vasitələrlə təsir edilir. Bir çox qabaqlayıcı prosedurlar, məsələn, valyuta ehtiyatlarının bir hissəsinin məcburi satışı həyata keçirilir, xarici ticarət sazişlərində valyuta ödəmələrinin daxilolma müddəti qoyulur. Malların idxalı və ixracında miqdar məhdudiyyətlərinin yəni kvotaların qoyulması həyata keçirilir. Müəyyən mal növlərinin ticarətinə və ya ümumilikdə beynəlxalq biznesə dövlət öz monopoliyasını tətbiq edərək, bəzi malların idxal-ixracına lisenziyanın alınması tələb edilir.

Beynəlxalq biznesin dövlət tənzimlənməsində qəbul edən ölkənin XİF-nin subyektlərinin, transmilli şirkətlərinin vəzifələri, hüquqları, ölkənin tənzimləmə həddini müəyyən edən qanunlarla həyata keçirilməlidir. Beynəlxalq biznesin ölkədə inkişafı dövlətin ciddi nəzarətində həyata keçirilməlidir. Cənubi Koreya təcrübəsinə diqqət yetirsək orada beynəlxalq biznesin sənayeləşmədə və Koreyanın rəqabətdə uğurunun bir simvolu kimi formalaşması, bu prosesin 1961-ci ildən dövlətin nəzarətində olması ilə əlaqəlidir.

Əksər iqtisadçılar kimi, M.Kastels də XX əsrdəki liberallaşma meyillərini və mövcud istehsal amillərinin hərəkətində yaranan çətinliklərdən çıxış yolunu texnoloji inqilabla, onun inkişafı ilə əlaqələndirir. 1970-ci illərdə yeni texnologiyaların vahid sisteminin yaranması 1980-ci illərdə sənayesi inkişaf etmiş ölkələrdə sosial-iqtisadi yenidənqurma prosesinin əsası olmuşdur. İdarəetmənin səmərəli təşkili edilməsi sərmayə rejimlərinin daha çox sərbəstləşməsi əsasında transmilli biznes əlaqələrinə qoşulmaq üçün ölkələri stimullaşdırdı. [7, s. 409]

Müxtəlif ölkələrin qanunvericiliyinin fərqli yanaşmaları dövlətlər və TMŞ arasında ciddi problemlərin yaranması zamanı transmilli biznesin tənzimlənməsinin universal bir formasının olmasına tələbat yaratmışdır. Bu da müxtəlif üsulların və metodların tətbiqi ilə bazarın, sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsini zəruri etmişdir. BMT nizamnaməsində transmilli bizneslə bağlı məsələlərin həllinin baza şərtləri də əks olunmuşdur. Nizamnamənin 55-ci maddəsində deyilir ki, xalqların özünütəminetməsinə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı kömək edir.

Beləliklə, dövlətlər müxtəlif sahələrdə birgə fəaliyyət zamanı beynəlxalq hüquq normalarına əsasən standartlar hazırlamışlar və bu hamı tərəfindən qəbul edilmişdir. Dövlətlər tərəfindən sərt şəkildə qəbul edilmiş qaydaların qəbul edilməsində beynəlxalq hüququn tənzimləyici funksiyası özünü göstərir. Dövlətlərin müəyyən davranış qaydalarına əməl etməsini məcburi qaydada həyata keçirməsini təmin edən normaları beynəlxalq hüquq özündə əks etdirir. Beynəlxalq hüquqda dövlətlərin maraqlarını və beynəlxalq hüquqlarını qanuni qoruyan mexanizmlər mövcuddur.

Nəticələr

Milli və dövlətlərarası hüquq münasibətlərinin unifikasiyası və uyğunlaşdırılmasının ən mühüm sahəsi milli qanunvericiliyin olmaması ilə mürəkkəbləşir. Onların tənzimlənməsi imkanları, ilk növbədə, dövlətlərin razılaşmaları səviyyəsində, hər bir qanunun milli mənafeyə xidmət edən xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması ilə mürəkkəbləşmişdir. Bu mənada beynəlxalq hüquqi, iqtisadi, mədəni və digər münasibətlərin məzmununun dərk edilməsində etnometodoloji təcrübədən istifadə beynəlxalq hüquq sahəsində alimlərə - nəzəriyyəçilərə və mütəxəssislərə imkan verəcək ki, onların əksəriyyətində mübahisəli və münaqişəli vəziyyətlərdən qaçmağa imkan verən tədbirlər sistemini əsaslandırsınlar.

Təkcə milli qanunvericilikdəki fərqliliklərdən deyil, həm də müasir ümumi hüquq nəzəriyyəsi tərəfindən öyrənilən digər siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni fərqliliklərdən qaynaqlanan beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətləri bütün üzvlər tərəfindən nəzərə alınmalıdır. Ticarətdə ədalətli rəqabət bəzi təşkilatların dövlətlərin marjinal vəziyyətdə qalmasının qarşısını almalı və digərlərinə hakim yer təmin etməlidir. Bu nəzəriyyənin öyrəndiyi marjinal davranışın səbəb-nəticə xarakteri, marjinal hüquqi şüurun deformasiya mexanizmləri və daha çox şeylərin öyrənilməsi beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sahəsində müxtəlif hüquqpozmaların, o cümlədən cinayətlərin törədilməsinin qarşısını almağa kömək etməlidir.

Beləliklə, beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi məsələləri həm ümumi hüquq nəzəriyyəsində, həm də ümumilikdə beynəlxalq hüquqda ən aktual tədqiqat sahələrindən birini təşkil edir. Beynəlxalq əməkdaşlığı hüquqi əsasda quran ölkələrin iqtisadiyyatlarının inkişafı əsasən doktrinal tədqiqatların uğurundan asılıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyeva, M.A. Transmilli biznesin tənzimlənməsi məsələləri. //Bakı: İpək yolu, Azərbaycan Universitetinin elmi jurnalı, - 2014, № 1. - s. 20-28
2. Аллахвердиева, М.А. Регулирование транснационального бизнеса в условиях международной экономической нтеграции//-Москва: Журнал Экономика и предпринимательства - 2015, - N 6 ,- с. 906 -911
3. Вулатова А.С., Ливенцева Н.Н. Мировая экономика и международные экономические отношения: Учеб. / МГИМО (университет) МИД России; — Изд. с обновл. — М.: Магистр: НИЦ ИНФРА-М, 2013. С.654.
4. Гаврилко, Г. Н. Беларусь в системе мирохозяйственных связей : учеб.-метод. комплекс / Г. Н. Гаврилко. – Минск : ИВЦ Минфина, 2015. – 272 с.
5. Emir-İlyasova, E. “Azərbaycan Respublikasının dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası şəraitində xarici-iqtisadi əlaqələri”:/ İqtisadiyyat üzrə elmlər dok. dissertasiyası)/ - Bakı, -2013, s. 280.
6. Международный бизнес : учеб. [пер. с англ.] / Р. Гриффин, М. Пастей ; под ред. А. Г. Медведева. – СПб. : Питер, 2006. – 1088 с.
7. Гурова, И. П. Этика международных экономических отношений : учеб. пособие / И. П. Гурова. – М. : Дело, 2014. – 408 с.
8. Данильченко, А. В. Интернационализация деловой активности стран и компаний / А. В. Данильченко, Е. В. Бертош, О. Ф. Малашенкова. – Минск : БГУ, 2015. – 295 с.
9. Дэниелс, Дж. Международный бизнес: внешняя среда и деловые операции / Дж. Дэниэлс, Л. Х. Радебаенко ; пер. с англ. С. В. Власенко [и др.]. – М. : Дело, 1998. – 784 с.
10. Dunning, J. H. (1980). "Toward an eclectic theory of international production: Some empirical tests." Journal of International Business Studies, 11(1), 9-31.
11. Международные экономические отношения : учеб. / под ред. А. И. Евдокимова. – М. : Проспект, 2014. – 656 с.
12. Международный бизнес : учеб. пособие / под ред. М. И. Балашевича. – Минск : БГЭУ, 2013. – 296 с.
13. Михалкин, В. А. Международный бизнес : учеб. пособие / В. А. Михалкин. – М. : Магистр, 2015. – 320 с.
14. Мировая экономика : учеб. пособие / А. А. Праневич [и др.] ; под ред. А. А. Праневич. – Минск : БГЭУ, 2014. – 509 с.
15. Johanson, J., & Vahlne, J.-E. (1977). "The internationalization process of the firm - A model of knowledge development and increasing foreign market commitments." Journal of International Business Studies, 8(1), 23-32.
16. Porter, M. E. (1990). "The competitive advantage of nations." Harvard Business Review, 68(2), 73-93.

Мурад Шахрза оглы Алиев
Докторант AKU
muradalyv99@gmail.com

Проблемы регулирования международного бизнеса

Резюме

Цель исследования: В статье рассматриваются вопросы правового регулирования международного бизнеса. Внимание автора сосредоточено на деятельности международных организаций в сфере торговли, его основной задачей является развитие процессов

интеграции международных экономических и правовых отношений, основанных на уважении и соблюдении прав и свобод человека.

Методология исследования: Экономические теории классиков, исследования современных западных и отечественных ученых по вопросам становления и развития международного бизнеса и международных компаний, а также регулирования их деятельности, согласно теме исследования, представляют собой различные нормативно-правовые акты, принятые правительством республики.

Прикладное значение исследования: теоретические результаты и положения исследований «Международный бизнес», «Мировая экономика», «Международные экономические отношения», «Международная торговля» и др. Азербайджанского государственного экономического университета. используется при преподавании предметов.

Результаты исследования: Результаты и предложения, приведенные в статье, могут быть использованы в центральных органах управления при подготовке мер, связанных с государственным регулированием международного бизнеса, его координацией, развитием и диверсификацией структуры и производственной базы.

Оригинальность и научная новизна исследования: проанализированы правовые аспекты регулирования международного бизнеса в Азербайджане и определено, что балансирование правовой базы, обеспечивающей баланс международного торгово-экономического сотрудничества, создание международной совместимости с системой многосторонних межгосударственных соглашений, отдание приоритета экономические методы над административными, регулирование международного бизнеса, важно повысить уровень прозрачности информационно-коммуникационной системы

Ключевые слова: международный бизнес, международные организации, ВТО, МТП.

Murad Shahrza Aliev
Doctoral student AKU
muradalyv99@gmail.com

Problems of regulation of international business

Summary

The purpose of the study: The article examines the issues of legal regulation of international business. The author's attention is focused on the activities of international organizations in the field of trade, his main task is to develop the processes of integration of international economic and legal relations based on respect and observance of human rights and freedoms.

Research methodology: Economic theories of the classics, research of modern Western and domestic scientists on the issues of formation and development of international business and international companies, as well as regulation of their activities, according to the topic of the study, represent various regulatory legal acts adopted by the government of the republic.

Applied significance of the study: theoretical results and provisions of the studies "International Business", "World Economy", "International Economic Relations", "International Trade" and others. Azerbaijan State University of Economics. is used in teaching subjects.

Results of the research: The results and proposals presented in the article can be used in central government bodies in preparing measures related to state regulation of international business, its coordination, development and diversification of the structure and production base.

Originality and scientific novelty of the research: the legal aspects of regulating international business in Azerbaijan were analyzed and it was determined that balancing the legal framework that ensures the balance of international trade and economic cooperation, creating international compatibility with the system of multilateral interstate agreements, giving priority to economic methods over administrative ones, regulating international business, it is important to increase the level of transparency of the information and communication system

Key words: international business, international organizations, WTO, ITP.